

Hogy volt?

Németh Antal vallomásai elé

A honi színháztudomány állapotát jelzi: tanszékek működnek, változatos minősítés igényében szakmányban íródnak dolgozatok, melyeket divatos te(Ó!)riák divatosai dühödt elfogultsággal minősítenek. Lehet konferenciázni és akadémiai pályázatokat hirdetni, s éveken át megélhetési kutatóknak „projekt” minden mennyiségben. S ha születik összefoglaló mű, mint a Magyar színháztörténet (1920–1949), már láttató ereje és nyelvi igénytelensége okán is hervasztja az érdeklődést. S ugyan ki olvassa, ha hiányoznak esszéigénnyel írott arcképek, művészi és intézményes sorsok. És hiányzanak a monográfiák: Pütkösti Andor színikritikus írásainak a gyűjteménye, aki 1944-ben a Madách Színház igazgatójaként végezte be életét – korszerű életrajz nem íródott róla. Amint Hevesi Sándorról sem, folyóiratokban lappangó cikkei, tanulmányai is könyvek sorában vár megjelenésre. Amint raktárakban sok évtizede porosodó hagyatékok feldolgozása is. Emberi és művészi sorsuk új adatokkal s nézőponttal gazdag elbeszélése is színháztörténetesekre vár. Jávor Pál, Bajor Gizi, Tímár József, Gobbi Hilda munkásságának számos kérdése az új adatok, szempontok beépítését igényli a legendásító munkák után.

Csak hogy hiányzik a színházat értő és megelevenítő szakemberek nemzedéke. Ami pedig az elvi szempontokat illeti, igaza van Epstejnnnek: a posztmodern és a bolsevik szempontok testvériesült egyetértésben üzemelnek.

Annai között: Németh Antal hatalmas életművének, kálváriajárásának dokumentációja sok évtized után is kómában várja életre támasztását.

Alább mutatóvannyal szolgálunk Németh Antal irataiból. A Nemzeti Színház igazgatója (1935–1944) Curriculum vitae-jét 1945 őszén írta. Tíz fejezetre tagolt, ötvenkét oldalas vallomását, sajátos fordulattal, harmadik személyben fogalmazta meg. Okát is tudjuk. Előbb a közalkalmazottak igazoló bizottsága előtt kellett megjelennie, mely a Válás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kötődő ítélkező testület elé szólította Némethet. Aki ügyvédet nem kért, bizonyára a pontosság és a szakszerűség igényében határozott úgy, hogy maga írja meg a vele történeteket. Maga akart önmaga ügyvédje lenni. Vallomását a bíró ismertette a tárgyaláson, melynek döntése Némethet igazolta. Hasonló eljárás részese volt 1946 májusában a debreceni egyetemen, ahová a Nemzeti igazgatója magántanári kinevezéssel kötődött. Debrecenben is beadta Curriculum Vitae-jét, s az eljárás során ott is tisztázva látták múltját. Nem úgy gondolta egykori, harmadosztályú színésze, Nagy Adorján (aki apja a későbbi irodalmár-akadémikus és III/III-as „Borisz”

fedőnevelő ügynöknek, 1978–79-ben a Nemzeti igazgatójának, Nagy Péternek). Nagy Adorján a Népbíróságon jelentette fel egykori gazdáját, s ez Németh meghurcoltatásának már az újabb fejezete. Amely változatos emberi és művészi nyomorgattatások közepette hatvanöt éves koráig, haláláig (1968) nem szűnt meg. Németh Antal tíz évig sehol sem rendezhetett, majd Kaposvárott, Pécsen, Kecskeméten megtűrtként egy-egy előadást méltóztattak neki engedélyezni. Megalázó sorsának felelősei: Major Tamás és Aczél György, utóbbi ókorában, a Népbíróságon népi ülnökölt is Németh fölött. Azért is néven nevezzük őket, mert bolsevik árnyuk ma is bénítja a múlt tisztázását, s bénítja a mai eleven, sokszínű gondolkodást színi életünkben.

Különös kort élünk: újabban a történetiség parazsának oltására hasznos terápiának mutatkozik fúni a teóriák haboltóját.

Németh Antal életvallomásából azokat a fejezeteket választottuk (VI–VIII), amelyek felidézik: micsoda szorításban kellett vezetnie a Nemzetit. S hozzá: élszínészenek, Kiss Ferencnek elvakult eszközembersége folytán Németh a Színész Kamarával is vívta harcát. A Magyar Írók Szövetségének írott levele tagsága megerősítésének szándékával íródott, hogy nyomorúságos mindennapjaiban valamiféle segélykérelemre legyen módja. A szövetség vezetése közölte: Németh Antal nem tagja az írók társadalmának. A silány híradást már csak cinikussá formázta, hogy a Nemzeti egykori igazgatója a szövetségi boríték címezettjeként mégis íróként szerepel.

Kávási Klárának, a Nemzeti Színház nyugalmazott könyvtárosának köszönhetően adjuk közre a Németh-dokumentumokat. Gondos kutatómunkája mutatvány is, mert több kötetben készül közreadni Németh Antal tanulmányokból, cikkekből, naplójegyzetekből álló hatalmas életművét.

Olvassuk, olvassuk és tűnődünk: Bárdos Artúr soha-vissza nem térésre távozott a hazából, Jób Dániel maradt, és éhen halt; Jávor nem kellett a Nemzetinek, átitta amerikás éveit, és meghalni tért haza; Bajor és Somlay öngyilkos lett (1951) ...Egykori igazgatójuk, Németh Antal nyomorgott. A „felszabadulás” el nem beszélt fejezete: a két világháború közötti szellemi és színházi élet kiválóságai miként roppantak össze. Aztán a nagy Nemzeti-előadások teremtménye, a száz éve született Gellért Endre is végzett magával (1960. március 1.). A kor léghőmérő jelzéseként lobbant el Latinovits Zoltán is.

És a magyar színházművészet egén pedig Major Tamás vörös csillagként ragyogott. És ragyog ma is.

Hogy volt? Hogy volt! Hogy is van?

Miféle nosztalgiaüzem teríti be a játékszíni magyarság életét?

(Ablonczy László)